



Hugins øye

En artikkelserie fra
Universitetsbiblioteket i Tromsø



UB

UB vil , med utgangspunkt i våre nettsider, fortsette med å presentere ulike aktualiteter innen kunnskaps- og forskningsformidling, nye tilbud til våre brukere og nyheter fra biblioteksektoren mer generelt. Vi vil også gjøre leserne bedre kjent med spesielle godbiter fra våre egne samlinger.

Flora Danica i Tromsø

Botanisk praktverk ved Universitetsbiblioteket

Den yngre Flora Danica

Universitetsbiblioteket har nylig anskaffet en komplett utgave av det botaniske praktverket *Flora Danica*. Verket består av 3240 håndkolorerte kopperstikk av viltvoksende planter. Den latinske tittelen *Flora Danica* blir oversatt: *Danmarks flora*, men den er noe misvisende da verket også tar med mange planter fra den norske og en del fra den svenske floraen. *Flora Danica* ble utgitt på kongelig foranstaltning av den dansk-norske konge Fredrik V. Verkets første utgiver var den bayerske lege, *Georg Christian Oeder* (1728-1791), som av kongen i 1752 ble kalt til København og ansatt som kongelig professor i botanikk. Oeder fikk til oppgave å etablere et botanisk institutt, en botanisk hage og et botanisk bibliotek. Det var første gang det ble opprettet en egen lærestol i botanikk i Danmark-Norge. Tidligere hadde faget vært en del av medisinerstudiet og de medisinske professorer hadde ivaretatt undervisningen i botanikk.

Det hadde vært mer nærliggende å ansette en av elevene til nabolandets store botaniker *Carl von Linné* (1707-1778), men nasjonale motsetningsforhold til "arvefienden" Sverige spilte inn. Valget falt derfor på Oeder som var elev av den berømte sveitsiske naturvitenskapsmann Albrecht von Haller (1708-1777), professor i botanikk, anatomi og kirurgi i Göttingen. Oeder ønsket å

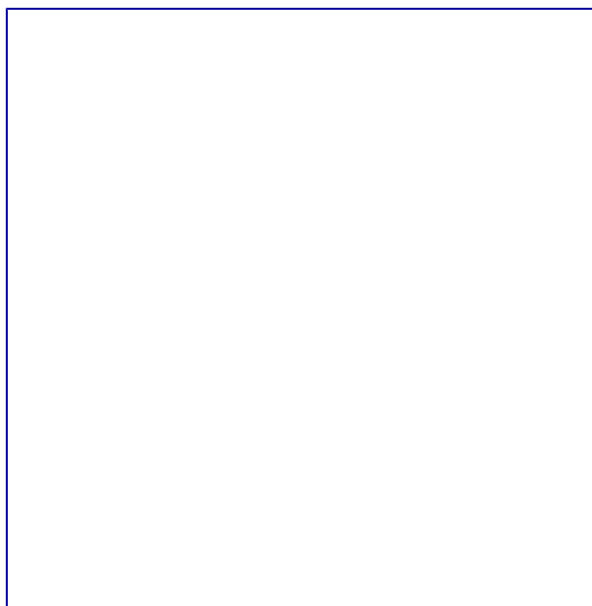




Fig. 1 - Forside til 1. bind av Flora Danica som kom ut i 1766. Den fullstendige tittelen lyder: Aftegninger paa de Planter som voxe vildt i Kongerigerne Danmark og Norge i Hertugdømmerne Slesvig og Holsten og grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst til at oplyse det under Titel: Flora Danica paa Kongelig Befaling foranstaltede Verk over disse Planter.

øke kjennskapet til våre ville planter og han foreslo derfor i 1753 at det skulle utgis et botanisk verk med bilder av alle de viltvoksende planter som fantes i riket. For å gjøre verket tilgjengelig for de fleste skulle språket være dansk og tysk, men det var også planlagt en utgave på latin som var datidens lærde språk. I tillegg til avdelingen med kopperstikkene skulle verket bestå av:

1. en innledning til plantelæren
2. en navneliste uten beskrivelser i lommeformat over alle rikets planter
3. en bok med botanisk beskrivelse av plantene
4. en praktisk botanikk med fullstendige opplysninger om alle plantenes nyttige og skadelige egenskaper

Kopperstikkeren *Michael Rössler* (1705-1777) fra Nürnberg og hans sønn tegneren *Martin Rössler* (1727-1782) ble hentet til Danmark for å utføre illustrasjonene under Oeders veiledning. Oeder valgte å begynne innsamlingen av planter i Norge fordi denne delen av riket var dårligst kjent i botanisk henseende. Han regnet med å klare dette på to somre, men det var alt for optimistisk, og selv om han brukte fem år (1755-1759), gjensto mange norske planter. Innsamlinger gjort av norske botanikere i de følgende årene bidro til at flere planter fra den norske flora ble tatt med. Den norskfødte biskop *Johann Ernst Gunnerus* (1718-1773) i Trondheim stift var en ivrig botaniker og på sine visitatsreiser rundt i sitt vidstrakte stift (som den gang også omfattet Troms og Finnmark) benyttet han anledningen til å samle planter. I verkets opptegnelser er anført at Gunnerus har samlet inn planter voksende i Troms og Finnmark.

Etter at Oeder kom hjem fra Norge, ble verkets første hefte med 60 tavler trykt, og i mai 1761 kunne han sende ut en abonnementsinnbydelse. Denne var ledsaget av en tavle av molteplanten både i svart trykk og fargelagt, som eksempel på hva

verket skulle innholde. Oeder skriver bl. a.:

"Hans majestæt har i den landsfaderlige hensikt med verket, at det skal utbre kjennskapet til de innenlandske planter blant landets innbyggere, slik at botanikken kan bli til allmenn nytte. For at så mange som mulig kan få utbytte av verket, vil Hans Majestet la utdele et anseelig antall eksemplarer som kongelig gave til geistligheten i sine riker og lande, slik at biskopen i hvert stift vil motta eksemplarer som kan gis til dem av stiftets presteskap, som best kan ha nytte av verket og til gjengjeld forsyne den botaniske anstalt og hage med opplysninger om plantene på deres egn."

Det ble etter hvert klart for Oeder at han ikke kunne overkomme arbeidet alene. En tysk-baltisk botaniker *Johan Gerhard König* (1728-1785) og en tegner, *J. P. Kaltenhofer*, ble ansatt for å klare det store arbeidet.

Oeder klarte å få utgitt de ti første hefter med totalt 600 planter. Det er blitt sagt at de eldste plansjer er den vakreste delen av verket selv om utviklingen av bedre optiske instrumenter gjorde at flere detaljer kunne gjengis i den nyere delen av verket. Oeder klarte også i de ti årene han var redaktør, å få skrevet innledningen til plantelæren og den første del av navnelisten (de blomsterløse planter). Men det er helt tydelig at Oeder prioriterte arbeidet med plansjene.

Da Oeder i 1771 ble politiker og fikk andre oppgaver, ble arbeidet med *Flora Danica* overtatt av andre. Totalt hadde verket ni forskjellige redaktører gjennom sin 122 årige tilblivelse. Fram til 1814 ble alle norske planter tatt med. I 1847, da arbeidet med plantene i den danske flora var ferdig, ble det ved kongelig resolusjon bestemt at også Norges og Sveriges særegne flora skulle tas med i verket som et eget supplementsbind. Og på de skandinaviske naturforskeres møter i 1847 og 1861 ble deltakerne oppfordret til å bidra med funn av planter som ikke tidligere hadde vært avbildet. Arbeidet med supplementsbindet var ferdig i 1874. Og med sine 3240 tavler av sopp, sporeplanter og blomsterplanter voksende fra Ejderen i sør til Thule i nord, er verket enestående i sitt slag. Ingen andre nasjoner har klart å utgi et botanisk verk som gjengir landets flora så fullstendig.

Hver av verkets 3240 nummererte tavler er reservert en planteart. Når man ser på de originale tavlene, blir man til stadighet overrasket over hvor nøyaktig og vakkert hver enkelt plante er gjengitt. Tegnere, kopperstikkere og illustratører har sammen greid å få til et bilde som



fremstår tredimensjonalt for tilskueren. Det virker rent utrolig, for det er som om en ser den levende planten, slik den fremstår i naturen. På tavlene er det tatt med de viktigste karakteristika for planten, og blomsterplantene er gjengitt både med blomst og frukt. Når tavlene fra *Flora Danica* blir reproduisert, blir resultatet bare en svak avglans av originalen, og man tenker uvilkårlig at dette bare er et *bilde* av planten.



Fig. 2 - Eksempel på utforming av plansje i Flora Danica: Tavle 2235: *Fragaria vesca* Markjordbær. Tavlen viser planten med både blomst og frukt. Samt over- og underside av bladene og de karakteristiske overjordiske utløpere.

I innledningen til hvert hefte er det en kort beskrivelse av hver av plantene som er avbildet i heftet, hvor bl.a. tid, sted hvor planten er funnet og dens utbredelse, er beskrevet. Nord-Norge er også representert. Fig. 3 viser et eksempel på dette. Det er ikke enkelt å ta seg frem i verket om en er på leting etter noe spesifikt. En del planter er blitt feil bestemt, andre har fått nye systematiske navn. Nummereringen av tavlene refererer til rekkefølgen i utgivelsen og er ikke



Fig. 3 - Eksempel på nordnorsk plante i Flora Danica. Tavle 1021 *Pinguicula villosa* Dvergtettegress, funnet i Varanger i Finnmark 1792. Den spede planten vokser på fuktige steder. Oversiden av de grønne blader er klebrig og fungerer som felle for maur og andre insekter som planten kan fordøye.

taxonomisk fundert. Opprinnelig ble tavlene levert som løse ark, slik at eieren kunne sortere dem systematisk i et herbarium. Selv om det ved verkets avslutning ble utarbeidet en trykt fortegnelse over plantene, kan det likevel være vanskelig å lete opp en bestemt plante. Danmarks Natur- og Lægevidenskabelige bibliotek i København har laget en egen database over plantene i Oeders *Flora Danica*. Denne databasen er blitt gjort fritt tilgjengelig på internett [[gå til basen](#)]

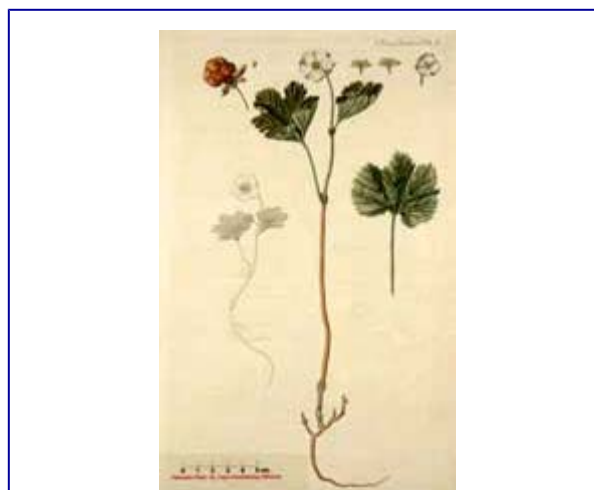


Fig. 4 - Tavle 1 i Flora Danica: Molteplanten ble

benyttet som eksempel ved abonnementsinnbydelsen. Bemerk at tavlen har både farget og sort trykk og at både hann- og hunnplanter er tatt med.

I databasen er det mulig å søke både på de gamle plantenavn, de som Oeder benyttet, og på navnene som er gjeldende etter det nåværende system. Ved å ta i bruk den moderne teknikk får vi maksimalt utbytte av dette verket utgitt for over 200 år siden.

Den eldre Flora Danica

Oeders imponerende bokverk er ikke det eneste som har fått tittelen *Flora Danica*. 114 år tidligere (i 1648) utkom en annen urtebok med tittelen *Flora Danica*, også den på kongelig befaling. Bokens forfatter var Simon Pauli (1603-1680). Han var født i Rostock. I 1639 ble han ansatt av *Christian IV* (1577-1648) som ekstrordinær professor i anatomi, kirurgi og botanikk. I 1645 ga kongen ham i oppdrag å få utgitt "Et herbarium på dansk til den jevne manns beste".



Fig. 5 - Forside til den eldste Flora Danica utgitt av Simon Pauli i 1648. Boken var utstyrt med internasjonalt kjente tresnitt som tidligere hadde vært benyttet av de nederlandske botanikere Lobelius og Clusius. Etter datidens standard var boken et praktverk.

Pauli hadde tidligere gitt undervisning i anatomi og holdt offentlige disseksjoner, men fra nå av arbeidet han bare med botanikken. I likhet med Oeder foretok også han reiser til Norge for å samle planter. Paulis *Flora Danica* hadde 384 tresnitt av viltvoksende danske og norske planter av medisinsk interesse. Om lag halvparten er hageplanter. Boken har utførlige beskrivelser av plantene og deres bruk som legemidler. Boken er også et viktig kildeskrift til kunnskapen om våre hageplanters innvandringshistorie. For eksempel omtales verken potet- eller tomatplanten som begge ble brakt til Europa etter oppdagelsen av Amerika. Andre steder i Europa var disse tatt i bruk, men i 1648 var de ennå ikke kommet til Danmark-Norge.

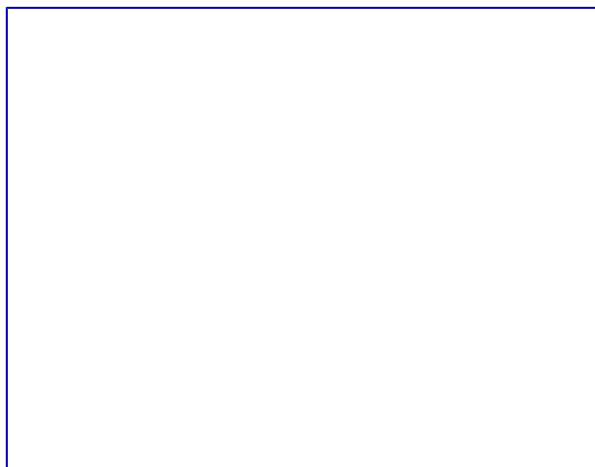




Fig. 6 - Eksempel på illustrasjon fra den eldste Flora Danica: Asparges Vi ser at tegneren på samme tavle har tegnet de unge aspargesskuddene man spiser om våren og de grenede sommerskuddene forsynt med både blomster og bær.

Plantene i boken er inndelt i fire grupper etter den årstiden de blomstrer i, og ordenen innenfor hver gruppe er alfabetisk. Beskrivelsen av hver enkelt plante er delt i fire avsnitt: Første avsnitt forteller om plantens forskjellige navn på latin, dansk og tysk. Det andre avsnittet er en beskrivelse av planten i "Utvortes skikkelse" med henvisning til illustrasjonen av planten. Det tredje avsnitt omtaler plantens voksested. I det fjerde og viktigste avsnittet behandles plantens "kraft og bruk". Pauli er dog forsiktig med å omtale giftplanter og planter brukt til fosterfordrivelse.

Universitetsbiblioteket har et originalt eksemplar og en faksimilieutgave av Simon Paulis *Flora Danica*.

Flora Danica Serviset

"Den Kongelige Porcelains Fabrik" ble etablert i 1775 som et kongelig aksjeselskap. Det var et kongelig ønske at det kunne fremstilles porselen i riket. Etter fem års produksjon begynte fabrikken i 1780 å selge av sin produksjon. Det var bare de velstående som hadde råd til å kjøpe det dyre porselenet, og kongehuset var fabrikkens beste kunde. Det var da også herfra at fabrikken fikk i oppdrag å fremstille *Flora Danica* serviset. Ingen vet sikkert hvem som fikk ideen til å kopiere tavlene fra Oeders *Flora Danica*, men det antas at det har vært porselensfabrikkens direktør, geheimeråd *Theodor Holmskiold*. Ingen vet nøyaktig når fremstillingen tok til, men vi har skriftlig kilde som forteller at det den 28. august 1790 ble brakt et eksemplar av det botaniske verket *Flora Danica* fra kongens håndbibliotek til porselensfabrikken.

En av Oeders plantetegnere *Johann Christian Bayer* (1738-1812) ble ansatt som blomstermaler på

porselensfabrikken. Han har utført mesteparten av plantedekorasjonene på servisets 1802 deler. I følge tradisjonen var det første Flora Danica serviset tiltenkt keiserinne *Katharina II* av Russland (1729-96). Hun døde imidlertid før det ble fullført og i stedet beholdt kronprins Fredrik, den senere *Fredrik VI* (1768 -1839) serviset, og fikk økt antallet av kuverter fra 80 til 100. Serviset var i bruk første gang i 1803, men det viste seg raskt at serviset hadde mange svake punkter og lett gikk i stykker. Det ble derfor bare brukt ved helt spesielle anledninger. I 1851 ble det bestemt at serviset skulle oppbevares på Rosenborg slott hvor det fremdeles er utstilt. Deler av serviset er også å finne på Christianborg Slott og på Amalienborg Slott i København.



Fig. 7 - De store ovale serveringsfatene er blant de vakreste delene av Flora Danica serviset. Motivet her er fra Tavle 133 - Ballblom.

Det er en utbredt misforståelse at det bare ble fremstilt dette ene eksemplaret av *Flora Danica* serviset, for det produseres fremdeles og det selges hvert år større eller mindre serviser med motiver fra *Flora Danica*. Fullstendige *Flora Danica* serviser er blitt gitt som kongelige bryllupsgaver. Ved bryllupet mellom prinsesse *Alexandra av Danmark* (1844-1925) og prinsen av Wales, den senere *Edward VII* (1841-1910) i 1863 fikk paret et Flora Danica service til 60 personer i bryllupsgave. Serviset oppbevares nå på Sandringham i Norfolk. Ved bryllupet mellom prinsesse *Anne Marie av Danmark* og kong *Konstantin av Hellas* i 1964 ga den danske regjering paret et *Flora Danica* servise.




Fig. 8 - På de eldre utgaver av Flora Danica serviset er plantens latinske navn angitt med tavle og heftenummer. *Carex Dioica* - Tvibustorr - hefte 7 tavle nummer 369. De tre bølgede blå streker er logoen til Den Kongelige Porcelainsfabrik, symboliserer de tre havområdene som deler opp Danmark (Øresund, Storebælt og Lillebælt).

Den siste gang hvor *Flora Danica* ble nevnt som gave ved et kongelig bryllup var 2002 hvor serviset stod på ønskelisten til prinsesse Märta Louise og Ari Behn.





 **Fig. 9** - Siden 1863 har det vært en løpende produksjon av Flora Danica serviset på Den Kongelige Porcelainsfabrik. I dag som for 200 år siden males dekorasjonene for hand med overglasurfarger nøyaktig kopiert etter de originale kopperstikkene. Her er en av fabrikkens unge kunstnere i ferd med å kopiere tavle 1326 - Rapunkelklokke - på et lokk.

Litteratur

Anker, Jean: "From the Early History of Flora Danica", *Libri. International Library Review*. Vol 1 (1951): 334-350.

Anker, Jean: "Flora Danica og lægekunsten", *Medicinsk Forum* 4/2 (1951): 47-61

Christiansen, M Skytte: *Historien om Flora Danica - To bogværker og et porcelænsstel*, København 1973

Fægri, Knut: "Flora danica i Norge", *Blyttia* 44 (1986): 46-48

Lange, Johan: "Meddelelser om Værket Flora Danica", Forhandlinger ved De Skandinaviske Naturforskeres ottende Møde i Kiøbenhavn fra den 8de til den 14de Juli 1860, s. 747- 761. København 1861.

Lange, Johan: *Bemærkninger ved det 50de Hæfte av Flora Danica*, Kjøbenhavn, Bianco Lungos Kgl. Hof-Bogtrykkeri, 1880.

Viborg, Eric: "Historisk Udsigt over det kongelige Værk Flora Danica", *Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter* 2. bd., s 221-265. København 1806

Hans Kermit
universitetsbibliotekar

Universitetsbiblioteket i Tromsø, Breivika, 9037 Tromsø,
Tlf.: 77 64 40 00, Fax.: 77 64 45 90
Ansvarlig redaktør: Bibliotekdirektør **Helge Salvesen**
[Vev-ansvarlig](#). Oppdatert: 15.4.2003.